

UOT 338.43

Elbrus Həsən oğlu ƏKBƏROV
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
"Biznesin idarə edilməsi" kafedrasının baş müəllimi

KƏND TƏSƏRRÜFATI MƏHSULLARI BAZARININ İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ

Xülasə

Məqalədə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin "Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritələrinin təsdiq edilməsi haqqında" Fərmanı və bu sənədin tərkib hissəsi olan Azərbaycan Respublikasında Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsinin əhəmiyyətindən və onun həyata keçirilməsinin ölkəmiz üçün verəcəyi faydalardan söz açılmışdır. Eyni zamanda Respublikamızda qeyri-neft sektorunun inkişafı üzrə dövlət proqramının tərkib hissələrindən biri olan Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və ixracının artırılması istiqamətində aparılan işlər, bu sahəyə dövlət dəstəyi, ərzaq təhlükəsizliyi, GMO (Genetik Modifikasiya olunmuş Orqanizmlər) və digər məsələlər şərh edilmişdir.

Açar sözlər: ərzaq təhlükəsizliyi, genetik modifikasiya olunmuş orqanizmlər, aqrar sahə, istehsal və ixrac, emal sənayesi.

Giriş

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 16 mart tarixli Sərəncamı ilə iqtisadiyyatın mövcud vəziyyətinin dorin təhlili əsasında Strateji Yol Xəritəsi hazırlanmış və buna uyğun olaraq, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sənayesi sahələrində mövcud vəziyyət müvafiq dövlət orqanlarının, tədqiqat mərkəzlərinin və müstəqil ekspertlərin iştirakı ilə sistemli və əhatəli şəkildə təhlil olunmuş və bunun əsasında "Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi" hazırlanmışdır. Bu Strateji Yol Xəritəsində ölkənin kənd təsərrüfatı sahəsinin inkişafı ilə bağlı 2020-ci ilədək strateji baxış əks olunub ki, bu da kənd təsərrüfatı sahəsində həm orta, həm də uzunmüddətli dövr üzrə strateji inkişaf hədəflərinə çatmaq üçün dövlətin ardıcıl mərhələlərlə icra ediləcək aydın yol xəritəsinə malik olmasını ifadə edir.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sektorunda prioritetlər

Strateji Yol Xəritəsinin 2016-2020-ci illər ərzində həyata keçirilməsi hesabına ölkədə dayanıqlı inkişaf prinsiplərinə əsaslanmaqla, rəqabətqabiliyyətli kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sektorunun formalaşdırılmasına nail olmaq baxımından əlverişli mühitin yaradılması üçün 9 strateji hədəfin reallaşdırılması nəzərdə tutulmuşdur. Bu strateji hədəflər ərzaq təhlükəsizliyinin dayanıqlılığının gücləndirilməsi, kənd təsərrüfatı sahəsi üzrə istehsal vasitələri bazarının inkişafı və müvafiq resurslara, o cümlədən maliyyəyə çıxışın asanlaşdırılması, bazar infrastrukturunun inkişafı və istehsalçıların bazara çıxışının asanlaşdırılması, təbii resurslardan dayanıqlı istifadə mexanizmlərinin formalaşdırılması, aqrar sahə üzrə biznes mühitinin təkmilləşdirilməsi, kənd yerlərində rifahın yüksəldilməsi və s. məsələlərini əhatə edir. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sektorunda həyata keçiriləcək prioritetlərin 2020-ci ildə real ÜDM-i birbaşa 575 milyon manat, dolayısı şəkildə isə 660 milyon manat olmaqla, ümumilikdə 1235 milyon manat artıracığı və təxminən 20 min yeni iş yerinin yaradılacağı proqnozlaşdırılır.¹ Qida sənayesi məhsullarının əksəriyyətinin istehsal həcmi üzrə ötən 20 il ərzində müşahidə edilən sürətli artım dinamikası bu məhsulların istehsalının ümumilikdə rəqabətqabiliyyətli olmasını xarakterizə etməklə, müvafiq istehsal həcminin daxili bazar və ya ixrac bazarlarının tələbatı

¹ Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi 177 s., s. 5.

əsasında artırılması imkanlarının olmasını göstərir. Beləliklə, Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən və ölkədə bazar iqtisadiyyatına keçid prosesi başladıqdan sonra kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı sahəsində müşahidə olunan başlıca trend bu sahənin istehsal strukturunun köklü şəkildə ərzaqtəyinatlı kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı əsasında formalaşdırılması ilə xarakterizə olunur. Eyni zamanda, ötən dövr ərzində ərzaqtəyinatlı emal sənayesi məhsullarının istehsalında da ciddi artım baş vermişdir. Bununla belə, daxili bazarda həm istehlak tələbatının, həm də emal sənayesinin xammala olan tələbatının ödənilməsi məqsədilə bəzi məhsulların idxalının həcmi hətmin məhsullar üzrə yerli istehsalə nisbətən kifayət qədər yüksəkdir. Bunu aşağıdakı Statistika Komitəsinin Məlumat bazasından götürülmüş Yeni statistik məlumatlar əsasında hazırlanmış cədvəllərdən də görmək olar.

Cədvəl 1.

Kənd təsərrüfatının ümumi məhsulu

Göstərici	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Kənd təsərrüfatının ümumi məhsulu, faktiki qiymətlərlə, bütün təsərrüfat kateqoriyaları üzrə (mln. manat)	5244.6	5225.8	5635.3	5632.4	6580.0	7010.0
Kənd təsərrüfatının ümumi məhsulu, faktiki qiymətlərlə, kənd təsərrüfatı müəssisələri üzrə (mln. manat)	363.9	404.5	410.1	449.2	645.4	660.9
Kənd təsərrüfatının ümumi məhsulu, faktiki qiymətlərlə, fərdi sahibkar, ailə kəndli və ev təsərrüfatları üzrə (mln. manat)	4880.7	4821.3	5225.2	5183.2	5934.6	6349.1

2006-cı ildən etibarən Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Kənd Təsərrüfatı Layihələri və Kreditlərinin İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Xidməti tərəfindən də bu sahəyə güzəştli kreditlərin ayrılmasına başlanılmışdır. Bu da öz növbəsində, hazırda ölkədə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sahələrində fəaliyyət göstərən subyektlərin kommersiya şərtləri ilə maliyyə vəsaitləri cəlb etmək imkanları məhdudd olduğu bir şəraitdə mühüm əhəmiyyətə malikdir. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sahələrində fəaliyyət göstərən subyektlərin üzlaşdiyi çətinliklər bir sıra problemlərlə, o cümlədən, kənd təsərrüfatı istehsalının yuxarıda qeyd edilən özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə yanaşı, öksəriyyəti kiçik həcmdə olan təsərrüfatların iqtisadi potensialının zəif olması, kənd yerlərində torpaq və əmlak bazarlarının kifayət qədər inkişaf etməməsinə görə kreditin alınması ilə bağlı girov təminatında mövcud problemlər, kənd təsərrüfatı sığortasının zəif inkişafı, o cümlədən də kənd təsərrüfatı kreditləri üzrə zəmanət mexanizminin olmaması və digər səbəblərlə bağlıdır.

Aqrar sahədə meydana çıxacaq problemlər və onların həlli yolları

Ölkədə aqrar sahənin problemləri ilə bağlı Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının 12 elmi-tədqiqat institutu fəaliyyət göstərir. Həmçinin Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin və Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı ASC-nin tabeliyində olan ümumilikdə 4 elmi-tədqiqat institutu qismən aqrar sahəyə aid olan problemlər üzrə fəaliyyət göstərir. Bununla belə, həmin tədqiqat institutlarının fəaliyyətinin müasir dövürün tələblərinə uyğunlaşdırılması, bütövlükdə isə aqrar sahəni yeni texnologiyalarla təmin edən elmi-tədqiqat sistemində dəyişikliklərin həyata keçirilməsi günün vacib tələbinə çevrilmişdir.

Aqrarıönü elmi-tədqiqat institutlarının gücləndirilməsi və bu qurumların informasiya və məsləhət xidmətləri şəbəkəsinə çevrilməsi istiqamətində institusional islahatlar aparılmışdır. Belə ki, Azərbaycan Aqrar Elm Mərkəzi Aqrar Elm və İnformasiya Məsləhət Mərkəzi kimi yenidən təşkil olunmuş, həmçinin Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Kənd Təsərrüfatı Layihələri və Kredit-

lərinin İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Xidmətində müvafiq struktur bölmə yaradılmışdır. Fermerlərin informasiya məsləhət xidmətləri ilə təmin edilməsi məqsədilə Kənd Təsərrüfatı Layihələri və Kreditlərinin İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Xidməti tərəfindən 2015-ci ildə Quba rayonunda Regional Aqrar Elm və İnformasiya Məsləhət Mərkəzinin nəzdində regional "Fermer evi" pilot layihəsi həyata keçirilmişdir. Bu layihə çərçivəsində sözügedən Mərkəzdə müvafiq infrastruktur qurulmuş, fermerlərə yüksək səviyyəli xidmət göstərilməsi üçün müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyaları tətbiq edilmişdir. Bununla belə, müasir tələblərə uyğun informasiya və məsləhət xidmətlərinin təşkili baxımından bu Mərkəzin potensialının gücləndirilməsi və bütün bölgələrdə dayanıqlı əsaslara malik informasiya-məsləhət xidmətləri şəbəkəsinin formalaşdırılması aktual vəzifələrdən biridir.

Cədvəl 2.

Sənaye emalından keçmiş əsas növ ərzaq məhsulları ilə özünütəminatmə səviyyəsi

Göstərici	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Təmizlənmiş düyü (faiz)	12,7	14,5	8,3	9,6	10,1	23,8
Un (bütün növləri) (faiz)	94,1	93,8	94,8	95,1	96,1	96,0
Yarmalar (bütün növləri) (faiz)	16,6	19,3	18,2	17,9	17,6	29,0
Tərkibində sirop, yumurta, pendir və ya meyvə cemi olmayan təzə çörək (faiz)	100,0	52,6	100,0	100,0	99,9	100,0
Tortlar və şirniyyat məmulatları, şirinləşdirici maddələr qatılmış sair çörək- bulka məmulatları (faiz)	61,4	58,9	62,1	66,6	81,6	86,1
Suxarı və peçenye, uzun müddət saxlanan qənnadı məmulatları (faiz)	30,3	26,1	20,5	33,8	31,5	39,4
Şəkərli-unlu qənnadı məmulatları (faiz)	23,1	19,3	17,7	17,8	30,4	29,6
Makaron məmulatları (faiz)	70,2	52,6	58,0	53,2	51,1	48,0
Bitki yağları (faiz)	64,8	74,9	67,0	60,5	36,9	37,1
Marqarin (faiz)	98,9	99,5	99,3	292,2	105,7	101,5
Meyvə və tərəvəz şirələri (faiz)	100,8	116,8	112,4	114,1	110,0	149,4
Meyvə və tərəvəz konservləri (faiz)	90,7	90,7	91,4	87,6	92,9	92,5
Yağlılığı 1-6 faiz olan süd və qaymaq (faiz)	98,7	98,7	98,9	99,0	99,5	99,1
Yağlılığı 6 faizdən çox olan süd və süd məhsulları (faiz)	94,1	95,0	96,3	96,8	95,4	96,5
Kərə yağı (faiz)	50,4	50,5	51,9	69,2	75,6	71,0
Bütün növ pendirlər (faiz)	88,2	80,5	80,4	84,2	88,3	89,8
Qatıq, qaymaq, yoqurt və s. məhsullar (faiz)	88,8	93,8	93,9	94,1	95,2	96,5
Şəkər istehsalı üçün xammal (faiz)	3,1	4,5	4,0	5,6	5,9	13,7
Şəkər və şəkərdən hazırlanan məhsulların ehtiyatları (faiz)	176,0	177,7	170,6	192,9	114,4	60,6
Çay (faiz)	65,6	54,7	50,7	40,2	44,9	47,7
Duz (faiz)	53,3	65,6	77,5	76,9	100,3	105,8
Şirinləşdirilməmiş mineral və qazlı sular (faiz)	96,5	94,8	95,8	95,4	96,6	96,3
Şirinləşdirilmiş mineral və qazlı sular (faiz)	92,4	92,1	90,0	86,1	81,5	77,2

Cədvəl 3

Sənaye emalından keçmiş əsas növ ərzaq məhsulları ilə təminatda idxaldan asılılıq səviyyəsi, faiz

Göstərici	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Təmizlənmiş düyü (faiz)	87,3	85,5	91,7	90,5	90,0	76,2
Un (bütün növləri) (faiz)	6,4	6,5	5,5	5,1	4,0	4,2
Yarmalar (bütün növləri) (faiz)	83,5	80,8	81,9	82,1	83,2	71,0
Tərkibində sirop, yumurta, pendir və ya meyvə cemi olmayan təzə çörək (faiz)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Tortlar və şirniyyat məmulatları, şirinləşdirici maddələr qatılmış sair çörək-bulka məmulatları (faiz)	39,8	41,5	38,2	33,7	18,5	14,2
Suxarı və peçenyec, uzun müddət saxlanan qənnadı məmulatlarını (faiz)	76,5	79,9	82,1	67,8	69,9	62,8
Şəkərli-unlu qənnadı məmulatları (faiz)	93,4	101,0	98,0	95,4	79,2	82,3
Makaron məmulatları (faiz)	50,2	65,0	53,4	52,1	52,8	55,6
Bitki yağları (faiz)	87,3	86,1	81,2	73,3	68,9	69,0
Marqarin (faiz)	1,1	0,5	0,7	2,4	0,9	3,7
Meyvə və tərəvəz şirələri (faiz)	30,2	19,7	19,8	22,8	20,3	17,0
Meyvə və tərəvəz konservləri (faiz)	14,2	15,9	12,4	14,4	11,0	10,9
Yağlılığı 1-6 faiz olan süd və qaymaq (faiz)	1,3	1,4	1,1	1,0	0,6	0,9
Yağlılığı 6 faizdən çox olan süd və süd məhsulları (faiz)	5,9	5,0	3,7	3,2	4,7	3,5
Kərə yağı (faiz)	49,6	49,9	48,2	31,5	24,7	30,3
Bütün növ pendirlər (faiz)	11,8	19,5	19,6	15,8	11,7	10,6
Qatıq, qaymaq, yoqurt və s. məhsullar (faiz)	11,2	6,2	6,4	6,2	5,2	4,6
Şəkər istehsalı üçün xammal (faiz)	96,9	95,5	96,0	94,4	94,1	86,3
Şəkər və şəkərdən hazırlanan məhsulların ehtiyatları (faiz)	34,8	29,9	27,2	37,2	15,3	56,3
Çay (faiz)	77,6	100,7	83,6	87,6	60,6	60,0
Duz (faiz)	50,2	38,8	37,8	28,8	23,3	18,3
Şirinləşdirilməmiş mineral və qazlı sular (faiz)	4,0	5,6	4,6	4,8	3,7	4,3
Şirinləşdirilmiş mineral və qazlı sular (faiz)	8,3	9,2	11,4	14,6	18,6	23,0

Qeyd: Cədvəllər www.stat.gov.az sayının materialları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Ölkədə qida məhsullarının zəruri satış şəbəkəsi formalaşsa da, kənd təsərrüfatı məhsullarının ticarəti üzrə bazar strukturları və institutları hələ də lazımi səviyyədə inkişaf etməmişdir. Bazar kanalları dağınıq və bəsit olduğundan, qeyri-formal sektor burada üstünlük təşkil edir. Meyvə, tərəvəz və bostan məhsullarının ölkə üzrə topdansatışı təqribən 30 bazarda həyata keçirilir. Lakin ölkə üzrə topdansatışın böyük hissəsi Bakı şəhərində yerləşən 3 bazarda, onun da əsas hissəsi "Meyvəli" ticarət mərkəzində həyata keçirilir. Ümumilikdə isə topdansatış bazarı kimi ixtisaslaşmış yeganə bazar "Meyvəli" ticarət mərkəzidir və ölkədə kənd təsərrüfatı məhsullarının topdansatış qiymətləri praktiki olaraq burada formalaşır. Topdansatış fəaliyyətinin həyata keçirildiyi digər bütün bazarların əsas təyinatı pərakəndə satışdır. Kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının stabil inkişafı və istehsalçıların bazara çıxış imkanlarının yaxşılaşdırılması baxımından topdansatış bazarları şəbəkəsinin inkişaf etdirilməsi olduqca mühümdür. Məsələn, Kənd Təsərrüfatı

Nazirliyin 2003-cü ildə apardığı tədqiqata əsasən, meyvə, tərəvəz və bostan məhsullarının sahədən satış qiyməti ilə Bakı şəhərində son istehlakçılara satış qiyməti arasındakı fərq, məhsullardan asılı olaraq, 200-600 faiz aralığında olduğu halda, "Meyvəli" ticarət mərkəzi qurulduqdan sonra 2014-cü ildə aparılan hesablamalara əsasən, bu göstərici maksimum 200 faiz olmuşdur. Təkcə elə bu fakt ölkənin müxtəlif regionlarında meyvə, tərəvəz və bostan məhsullarının topdansatışı ilə məşğul olan və müasir tələblərə uyğun infraqurultura malik yeni bazar institutları şəbəkəsinin yaradılmasına böyük zərurət olduğunu göstərir. Hazırda ölkənin regionlarında müxtəlif kənd təsərrüfatı məhsullarının saxlanılması və ya tədarükü üzrə 212 anbar, o cümlədən 103 taxıl anbarı mövcuddur. Fəaliyyət göstərən anbarların ümumi tutumu 1250 min ton, o cümlədən taxıl anbarlarının ümumi tutumu 741 min ton, meyvə-tərəvəz məhsulları üçün quru və soyuducu anbarların ümumi tutumu isə 509 min tondur. Dünya təcrübəsi göstərir ki, kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının tənzimlənməsi sistemi istehsalçıların öz məhsullarını ölvərişli şərtlərlə sataraq layiqli səviyyədə gəlir əldə etmələrinin təmin edilməsinə və beləliklə də istehsalın artırılması üçün davamlı stimullaşdırılmasına nail olmağın mühüm vasitəsidir.² Azərbaycanda kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının sistemli şəkildə tənzimlənməsini həyata keçirmək üçün müvafiq mexanizmlərin yaradılmasına aqrar islahatların yeni mərhələsi çərçivəsində başlanılmışdır. Hazırda ölkədə kənd təsərrüfatı məhsulları bazarında qiymətlərin stabilləşdirilməsi istiqamətində yalnız iki alətdən və məhdud səviyyədə istifadə edilir. Birincisi, 2006-cı ildən etibarən Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yerli icra hakimiyyəti orqanları ilə birgə həftə sonlarında və bayram günlərində Bakı şəhərində kənd təsərrüfatı məhsulları yarmarkalarını təşkil edir. Bu yarmarkalar fermerlərin bazara çıxış imkanlarının yaxşılaşdırılmasında çox təsirli rol oynamasa da, qiymətlərin əhali üçün münasibliyi baxımından, əhəmiyyət kəsb edir. İkincisi, 2009-cu ildən fəaliyyət göstərən Dövlət Taxıl Fondu daxili bazarda taxıl məhsullarının qiymətlərində kəskin volatilliyin qarşısını almaq üçün, lazımi hallarda, aidiyyəti dövlət orqanları ilə razılaşdırılmaqla, adekvat intervensiya tədbirləri həyata keçirir. Yəni bu alət də istehlak bazarında qiymətlərin stabilliyinin təmin edilməsinə xidmət edir. MDB ölkələri arasında ilk dəfə Azərbaycanda Aİ təcrübəsinə uyğun "Fermer Təsərrüfatları Məlumatlarının Monitorinq Sistemi" (FTMMS) qurulmuşdur. Birbaşa kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların müvafiq iqtisadi göstəricilərinin toplanmasını və təhlilini nəzərdə tutan bu monitorinq sistemi aqrar siyasətin nəticələrinin fermer təsərrüfatları səviyyəsində təhlili, istehsalçıların fəaliyyətinin iqtisadi səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi, aqrar siyasətin təkmilləşdirilməsi ehtiyaclarının sistemli şəkildə müəyyənəndirilməsi və digər məsələlər baxımından mühüm informasiya mənbəyi kimi çıxış edir. Ölkənin hər bir rayonunu və kənd təsərrüfatının bütün sahələrini əhatə edən təqribən 4 min təsərrüfatın 2014-cü və 2015-ci il üzrə göstəriciləri toplanmış və elektron məlumat bazası yaradılmışdır. Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin FAO ilə birgə həyata keçirdiyi layihə çərçivəsində Kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymət informasiya portalı (www.azagro.net) yaradılmışdır. Məlumat bazasında 46 adda meyvə, tərəvəz və bostan məhsullarının 400 növü, həmçinin məhsulların iri, orta və xırda ölçülərinə görə hər növün çeşidləri üzrə topdan və pərakəndə satış qiymətləri gündəlik olaraq yenilənir. Hazırda bu informasiya portalının meyvə, tərəvəz və bostan məhsullarının sahədən satış qiymətləri, heyvandarlıq məhsullarının, taxıl məhsullarının, texniki bitkilərin və sənaye təyinatlı digər məhsulların müvafiq qiymət göstəriciləri əsasında təkmilləşdirilməsi aparılır. Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən, son 5 il ərzində ümumi məşğulluq səviyyəsinin 6,8 faiz artımı müqabilində emal sənayesində məşğul əhəlinin sayındakı artım 9,3 faiz, kənd təsərrüfatında isə 2,5 faiz olmuşdur. Ötən dövr ərzində emal sənayesinin ümumi məşğulluqdakı payı orta hesabla 4,8-5,0 faiz olmaqla, təqribən eyni səviyyədə qaldığı halda, kənd təsərrüfatının ümumi məşğulluqdakı payında azalma dinamikası müşahidə olunmuşdur. Belə ki, 2000-ci ildə bu göstərici 39,1 faiz, 2015-ci ildə isə 36,4 faiz təşkil etmişdir. Kənd

² Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29 dekabr 2012-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyası 39 s., s. 13

təsərrüfatı ümumi məşğulluqda hələ də ən böyük paya malik olan sektor kimi qalmaqdadır. Azərbaycan qida təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sistemi beynəlxalq tələblərdən və qabaqcıl təcrübələrdən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir və qida məhsullarının təhlükəsizliyini tam təmin edə bilmir. Yeri gəlmişkən GMO (genetik modifikasiya olunmuş orqanizmlər) haqqında qeyd etmək yerinə düşərdi. Belə ki, GMO-bir canlının genlərinin dəyişdirilməsi və ya ona tamamilə başqa xüsusiyyətlər qazandırılması yolu ilə əldə edilən canlı orqanizmlərdir. Hesab edilir ki, GMO toxumlarının əkiləndirilməsi özündən sonra orqanik (təbii) məhsulların yetişdirilməsinə köklü zərər vurmaqla yanaşı, insan sağlamlığı üçün də ciddi təhlükə yaradır. "Mədəni bitkilərin genetik ehtiyatlarının mühafizəsi və səmərəli istifadəsi haqqında" qanun layihəsində Geni dəyişdirilmiş bitkilərin Azərbaycana gətirilməsini qadağan edən maddə 2011-ci ilin sonunda əlavə edilib.³ Qanuna edilən əlavəyə əsasən, Azərbaycana yeni dəyişdirilmiş bitkilərin gətirilməsi qadağan edilib. Eyni zamanda, Azərbaycan ərazisində yeni dəyişdirilmiş bitki sortlarının yaradılması qadağan olunub. Qanun ölkə ərazisindəki mədəni bitkilərin genetik ehtiyatlarını qorumağı qarşıya məqsəd qoyur. "Mədəni bitkilərin genetik ehtiyatlarının mühafizəsi və səmərəli istifadəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununun məqsədi mədəni bitkilərin milli genofonduunu təşkil edən mədəni bitkilərin, onların yabani əcdadları da daxil olmaqla genetik ehtiyatlarının gələcək nəsillər üçün qorunub saxlanması, onların ərzaq məhsulları istehsalında, kənd təsərrüfatı işlərinin aparılmasında, elmi-tədqiqat, seleksiya və digər fəaliyyətdə istifadəsini, bitki materiallarına olan ehtiyacın davamlı ödənilməsini, habelə dövlətin ərzaq, ekoloji və bioloji ehtiyatlar təhlükəsizliyinin yaxşılaşdırılmasını təmin etməkdən ibarətdir.

Ölkədə yeyinti məhsulları bir çox qurum tərəfindən sertifikatlaşdırılır. Belə ki, heyvan mənşəli yeyinti məhsullarına baytarlıq, bitki mənşəli məhsullara fitosanitar sertifikatı, bütün yeyinti məhsullarına isə gigiyenik və uyğunluq sertifikatları verilir. Uyğunluq sertifikatı Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən verilir və məhsulların həm baytarlıq (heyvan mənşəli olduqda), həm fitosanitar (bitki mənşəli olduqda), həm də gigiyenik standartların tələblərinə uyğun olduğu təsdiq edilir. Deməli, hazırda milli standartlaşdırma sistemi yeyinti məhsullarının sertifikatlaşdırılmasında iştirak edir. Sertifikatlaşdırılmış məhsulların istehsalının standartların tələblərinə uyğunluğuna nəzarəti hazırda Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsi, bazarda məhsulların standartların tələblərinə uyğunluğuna nəzarəti isə İqtisadiyyat Nazirliyi həyata keçirir. Yeyinti məhsullarına istehsal səviyyəsində bir çox dövlət orqanı nəzarət edir. Belə ki, bitki və bitki məhsullarına Dövlət Fitosanitar Nəzarəti Xidməti, diri heyvanlara və heyvan məhsullarına Dövlət Baytarlıq Nəzarəti Xidməti nəzarət edir. İstehsalat giren xammala və istehsal prosesinə Səhiyyə Nazirliyi və Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən nəzarət edilir. Məhsul bazara daxil olandan sonra isə ona əsasən İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Antiinhisar Siyasəti və İstehlakçıların Hüquqlarının Müdafiəsi Dövlət Xidməti nəzarət edir. Göründüyü kimi, burada bəzi hallarda təkrarlanmalar mövcuddur. Bundan əlavə, qida təhlükəsizliyinə dair standartlar, sanitariya və fitosanitar norma və qaydaların əksəriyyəti Sovet İttifaqı dövründə hazırlanmışdır və beynəlxalq tələblərə uyğun olaraq təkmilləşdirilməsinə ehtiyac vardır. Yeyinti məhsullarının təhlükəsizliyinə nəzarət, əsasən, sertifikatların mövcudluğuna nəzarətlə məhdudlaşır. Bu isə məhsulların təhlükəsizliyindən və risklərin idarə edilməsindən çox, sertifikatların mövcudluğuna nəzarəti təmin edir. Risklərin qiymətləndirilməsi və idarə edilməsi üçün yeni və daha təkmil mexanizmlərin tətbiqi və qida təhlükəsizliyi vəziyyətini karakterizə edən göstəricilər (pestisidlər, baytarlıq preparatları və ətraf mühit çirkləndiriciləri) üzrə monitorinqlərin intensivləşdirilməsi qida təhlükəsizliyi sisteminin daha effektiv fəaliyyətini təmin etməyə kömək edə bilər.

³ "Mədəni bitkilərin genetik ehtiyatlarının mühafizəsi və səmərəli istifadəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı şəhəri, 13 dekabr 2011-ci il

Nəticə

Bütün bu dəyişikliklərin nəticəsi olaraq belə qənaətə gəlmək olar ki, qida təhlükəsizliyi sisteminə koordinasiya və strateji planlaşdırma işlərinin də intensivləşdirilməsi diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. Paytaxtda və digər iri şəhərlərdə kənd təsərrüfatı məhsullarının müasir tələblərə uyğun pərakəndə satış şəbəkələri genişləndirilməlidir. Bundan sonra beynəlxalq marketing şirkətlərinin xidmətlərindən istifadə etməklə, müxtəlif dəyər zəncirləri üzrə milli prioritetlərə əsaslanan strategiya və icra planı hazırlanmalıdır. Nəticə etibarilə, hədəf bazarlarında marketing kampaniyaları həyata keçiriləcək, indikatorlar mütəmadi olaraq qeyd alınacaq və xərclərin səmərəliliyi ilkin nəticələr əsasında təmin ediləcəkdir. Eyni zamanda Azərbaycana idxal olunan bütün genetik materiallar ölkənin gömrük sərhədindən keçirilərkən genetik cəhətdən dəyişdirilib-dəyişdirilməməsi yoxlanılmalı, yalnız genetik cəhətdən dəyişdirilməmiş materialların ölkəyə daxil olmasına icazə verilməlidir. Yalnız bu yolla ölkə ərazisində kənd təsərrüfatı məhsullarına, o cümlədən ərzaq məhsullarına olan daxili tələbatın çeşidli və keyfiyyətli təmin olunmasına, eyni zamanda bu məhsulların ixracı istiqamətində əməli addımlar atılmasına nail olmaq olar.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi. 177, s. 5
2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış" İnkişaf Konsepsiyası 39 s., s.13.
3. "Mədəni bitkilərin genetik ehtiyatlarının mühafizəsi və səmərəli istifadəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı şəhəri, 13 dekabr 2011-ci il
4. "Aqrar sahədə idarəetmənin təkmilləşdirilməsi və institusional islahatların sürətləndirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında" Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Fərmanı, 16 aprel 2014.
5. "Kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları bazarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında" Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Sərəncamı, 16 yanvar 2014.
6. www.stat.gov.az

*Эльбрус Гасан оглу Акберов
Азербайджанского Государственного
Экономического Университета
старший преподаватель кафедры
"Управления бизнесом"*

Направления развития рынка сельскохозяйственной продукции

Резюме

В статье рассматривается Указ Президента Азербайджанской Республики господина Ильхамы Алиева "Об утверждении стратегических дорожных карт по национальной экономике и ее основных секторов" о значении и пользе претворения в жизнь стратегической дорожной карты по производству и переработке сельскохозяйственных продуктов в Азербайджанской Республике, являющейся его составной частью. В то же время освещены вопросы, по работе увеличения производства и экспорта сельскохозяйственной продукции в нашей Республике, являющейся одной из составной части государственной программы по развитию ненефтяного сектора, государственная поддержка в эту отрасль, безопасность продукции, ГМО (Генно Модифицированные Организмы) и другие вопросы.

Ключевые слова: *Генетически модифицированных организмов, продовольственной безопасности, аграрной сферы, производства и экспорта, перерабатывающей промышленности.*

Elbrus Hasan Akbarov
Azerbaijan State University of Economics
Senior lecturer at "Business administration"

Directions of the development of agricultural products market

Summary

Current article discusses importance and benefit of the decree of the President of the Republic of Azerbaijan Mr. Ilham Aliyev on "approval of main directions of the strategic road map for national economy and key sectors of the economy" and Strategic Road Map for the Production and Processing of Agricultural Products in the Republic of Azerbaijan for our country. In addition, issues such as works carried out to increase the production and export of agricultural products, state support for this area, food security, GMO (Genetically Modified Organisms), which is the integral part of non-oil sector in the Country, were analyzed.

Key words: genetically modified organisms, production and export, manufacturing, the agricultural sector, food security.